

ACC. N:R M. 14398:1-9.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Alfred Larsson, L. Åby*
Härad: *Vemmenhög* Berättare: " " "
Socken: *L. Åby* Berättarens yrke: *verkmästare*
Uppteckningsår: *1955* Född år *1888* i *Skurup*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landsbyggnads tjänstefolk, emigration
m. m. s. 1-9.

Skriv endast på denna sida.

Landsbygdens tjänstefolk.Anställningsförhållande, m.m. under gången tid.

I

Fria uppt.

Sedan lång tid tillbaka anställdes böndernas tjänstefolk, drängar och pigor, för årstjänst, räknat från den 1-ste november. Veckan den 24-oktober -1-ste november, mikaelveckan, var för dem frivecka och under denna tid betraktades de som "mikkelsknektar". De hade då fått sin innestående lön och kunde njuta av friheten efter ett helt års slit. På många av gårdarna stannade folket kvar år efter år tills de, i många fall, gifte sig. Ofta var det ett par kamrater från samma gård, som förenade sina öden, blevo husfolk i socknen eller, - måhända-, sällade sig till annat statfolk på något av de stora godsens. Men ofta voro de komna upp i stogad ålder och tjänade fortfarande på någon gård.

Skulle ombyte ske så ordnades detta i många fall genom direkt kontakt mellan husbonde och tjänare. Drängen eller pigan överlämnade därvid betyg (orlofsedel) från föregående plats, fick "fästepängar" och var anställd samt i fortsättningen underkastad tjänstehjonsstadgans bestämmelser. Denna var, i flera avseenden, mycket till ena partens förmån. Så t. exempel kunde ingen utan medgivande lämna sin tjänst under anställningstiden utan att på samma gång förlora innestående lön. Endast sjukdom eller andra svåra förhållanden räknades som laga förfall.

Emellertid fanns det åtskilliga gårdar, som ofta bytte folk. Detta berodde då ofta på vederbörande husbondefolk. Sådana funnos, som genom sitt uppträdande mot tjänstefolk gjort sig illa anskrivna. Och de voro merändels kända vida omkring. Härigenom kunde det också för dem ställa sig svårt vid nyrekrytering. Emellertid fanns det i bygden en eller annan person, manlig eller kvinnlig, som då kunde anropas. Dessa nämndes "fäste-man" eller "fäste-kvinga" och skulle så skaffa fram de tjänstefolk, som fattades. Dessa, som förvärvat mycket av människokännedom och genom många kontakter fått ingående kännedom om folk, såväl husbondefolk som tjänare, över ett stort område av bygden, de trädde så till. Förhållandet var att bland tjänarna också funnos flera, som genom sina egenskaper, -bristande insikter eller andra olämpliga egenskaper-; hade svårt att få någon plats. De kontaktade å sin sida också samma mellanhand. Och det var ej heller ovanligt att ute på vägarna träffa på någon av dessa betrodda, som i sällskap med en, tre, fyra drängar, - oftast yngre-, voro på väg till någon av gårdarna i grannskapet. Fäste-mannen hade emellertid snart kunnat fastställa var de olika klienterna bäst borde passa och då de så kommo till någon av de gårdar, färden närmast gällde, utvaldes en som fick göra honom sällskap in.

I Ahlstastrakten fanns på 1880-talet och även senare en man, som var mycket anlita. Enligt vad som berättats, skulle det ha varit en mycket talför person, klipsk och finurlig. Kom han till någon gård och märkte att medföljande klient var väl mycket tveksam, sökte han uppmuntra vederbörande. Sade t. exempel:

- Här kommer du ti må gott. Se så mied brö hongana har-. Dessa hade, förmodligen

nyss fått några brödskorpor. Eller vid ett annat tillfälle då vederbörande tydli-
-gen kände onda aningar och tjänstefolket just råkade komma ut från middagen:

- Bättre plats kan du ente få. Se hur mätta drängarna ser ud. Å se så smord på-
-gen e om mongen.-

Sedan så en dräng blivit "fäst", som det hette, fick fäste-mannen den städja,
3-5 kronor, som drängen vid direkt kontakt skulle ha fått. Och så var han "stadd"
i tjänst.

I Hammarlöv och byar däromkring hade en kvinna samma uppdrag, då det gällde a-
att anskaffa pigor. Så vitt jag minns rätt, nämades denna fäste-katrina. Även
hon hade förvärvat mycket av människokännedom. Kom hon så till någon gård där
mor i gården var känd för att vara ovanligt snål och maten för det mesta var
otillräcklig eller underhaltig, tog hon med dit någon, som verkade manhaftig.
Så kunde hon passa på med något gott råd:

- Ja, de vill ja si di add dinne kvingan de e en "nivika" ("niva"=nypa, en
eller annan nypa full av det eller det) Men de kommer nock ti gå förr ja vidd
gott add du kan bida frå di -.

En annan gång kunde det hända att hon fått med sig någon ung, timid och vekhjär-
-tad flicka. För denna kunde det ställs sig svårare, det insåg hon. Emellertid
tog hon henne med till en äldre husmor, som hon visste vara mycket hygglig, men
men något tungsiant och utpräglat religiös. Hon uppmuntrade flickan Och råde henne:

- Ja, de vill ja si di add bär du går säkert å troed i kjärrkan, så e du här
som i itt himmelrie -.

Fram på 1890-talet började det uppstå "fästekontor" i städer och större samhälle. Till dessa kunde så både husbönder och tjänare hänvända sig och de kunde vara att betrakta såsom föregångare till våra dagars arbetsförmedling. ~~Då tidningar~~ Då tidningar nu också rätt allmänt nådde ut till folket i bygderna, kommo de också att anlitas och annonser efter folk till gårdarna blevo allt mera vanliga. Som prov på gången tids uppfattning och önskemål vad beträffar eftersökt hjälp till ett bondehushåll kan anföras en annons i Ystads Allehanda, införd så sent som omkring 1910 =

I Tjänst åstundas =

Ett stadgat framtimmer kan få inträda i tjänst på gård där husmor saknas.

O.b.s. Ej grovt folk i kosten. Svar till.....

Efterhand förlorade tjänstehjonsstadgan allt mer av betydelse och på 1930-talet var den slopad. Tjänstefolket liksom den tilltagande industrialiseringens folk blevo allt mera rörliga. Den samhörighet folket tidigare känt med den gård och det husbondefolk, de tjänade, förlorade det mesta av betydelse.

Som exempel på den ofrihet, som i viss mån var rådande, må anföras att på 1860-70-talet fick en dräng eller piga ej för egna angelägenheter skull avlägsna sig från gården - även under fritid - utan att fråga husbondefolket om lov. Men detta var nog ej att betrakta bara som något ovidkämmande tyng. I byarnas den tiden tätliggande, kringbyggda och halmtäckta gårdar kunde den "röde haren" härja vilt, ifall den kom lös och med tanke på sin gård och husdjuren - isynnerhet, ville husbonden veta var han hade sitt folk. Några av tjänarna måste sålunda alltid befinna sig på gården.

Under dessa tider var skötseln av en gård mycket arbetskrävande. Det fordrades sålunda mycket folk. Exempelvis fanns det på en 80-tunnlandsgård ännu fram mot sekelskiftet vanligen tre drängar. Förste dräng, "gårdsdräng", andre dräng "halkarr" och "tridding". Denne i regel en 15-17-års pojke. Under sommaren vanligen också vaktpojke "fårahörs". Dessutom också ryktare för djuren. Denne var i allmänhet en äldre man, ofta någon mindre arbetsför. För vårarbetet erfordrades förstärkning av någon extra "vårkarr". För höstarbetet mobiliserades en del av byns husmän och deras "kvingor". Sedan så grödan på hösten blåvit inbärgad, trädde också ett par tröskemanna till. Med hjälp, från och till av gårdens folk, utförde dessa tröskningen av säden för hand, med "plejel". Gårdens folk hade ju många andra bestyr under tiden. Den tröskade säden skulle harpas och transporteras till städerna, utom vad gården själv skulle förbruka. De talrika pilevallarna, -bondgårdarnas egen "skog"-skulle "stivvlas", som det hette. För övrigt måste gårdarna anskaffa torv för vinterbehov (kol förekom i allmänhet inte) och denna måste de under sommaren upptaga i någon av bygdens torvmossar.

Husmodern på gården, "kvingan", hade samtidigt till sitt förfogande två stadgade pigor, "töser". Dessutom oftast en yngre hjälpreda, "gräbba", för passning av barn, m.m. Under sommaren, särskilt hösten, fanns ju mycket utarbete. Men senare, under den långa vintern, fick äldsta tösen, vanligen, under långa tider sitta i vävstolen från morgon till kväll. Den andra fick under tiden, utom mjölkningen, tillika med husmodern, karda, spinna och uträtta allhandla andra sysslor.

Tjänarnas förmåner voro nog tämligen likartade, vad det mesta av Söderslätt beträffar. På 1870-talet hade en kvalificerad dräng 70-100 kr. i kontant lön, de andra något mindre. En stadgad piga 60-80 kronor. För de kvinnliga dessutom något i klädväg, linne o.dyl. Alla kunde dessutom räkna med kost och logi. Detta senare var dock, jämfört med nutida förhållanden, av torvtigaste slag. Drängkammaren, oftast nära granne till stallet, bestod av ett mörkt kyffe, oeldat och försett med lergolv samt med dörr rätt ut till det fria.

Arbetstiden var lång. Sommartiden kunde den räknas från solens uppgång till dess nedgång. Om vintern var den dock något kortare.

De nöjen som under samma tid stodo landsbygdens ungdom till buds, voro så gott som obefintliga. Sommartid kunde ungdom samlas vid något vägkors en vacker lördagskväll och till tonerna av en "harmonika" trädde så dansen i vägdammet.

De stormarknader, som sommartid och även på hösten, - mikaelimarknaden-, höllos i Skurup och på andra ställen, räknades som obligatoriska fridagar. Av säkerhetsskäl mobiliserades då någon av byns äldre husmän för gårdens passning, eftersom folket, i regel gått man ur huse. Det var brukligt att, åtminstone, husmodern köpte marknadsgåvor till sina söner. Detta kunde ibland verka med någon udd mot vederbörande. Såsom då på en gård en av pigorna fått ett "tårklä" (huvudkläde) av sin matmoder därför att hon varit så duktig att diska. Vederbörande som kände med sig att hon skött diskningen bristfälligt, gick därför ut och band "tårklätt" om halsen på bandhunden därför att denne gjort mera av diskningen än hon själv.

Det stora landet i väster hade redan på 1860-talet lockat till sig en eller annan, som var mycket äventyrslysten. Från att i början endast ha varit ett fåtal, blev det under 1870- och 80-talet allt flera som sökte sig över. Här hemma syntes ej vara annat att vänta sig för ungdomen än samma enformiga slit och släp, som varit det vanliga i fars och farfars tid. Var och varannan av de unga drömde om att få komma till det nya landet, där, -som det ryktatskulle finnas så stora möjligheter och där ett par starka armar voro tillräckliga som startkapital. På 1890-talet och fram över sekelskiftet talades det om verklig Amerikafeber ehuru det nog inte var ungdomen från södra Skåne, som angreps mest därav. Från Småland, exempelvis, och andra magrare trakter i Skåne och annorstädes, kommo de nog talrikast. Och åtskilliga samverkande omständigheter bidro till att sätta fart i det hela. Ångbåtsbolagens (Gunard-, White Star-linien, m.fl.) fina brochyrer och smarta agents skönmålningar men kanske ännu mer det som berättades av dem som efter några år i Amerika kunnat ernå dräglig existens därute och så uppenbarade sig hemma i det gamla landet. Att de mest förbigick de vedervärdiga upplevelserna, är förstäeligt. Säkerligen kunde det vara betydligt prövande för mer än en ungmö att konfronteras med någon gammal bekant, som kommit på besök och som här hemma kunde briljera i fräsande sidosnack och mycket annat, som bygdens unga aldrig kunnat drömma om.

Sålunda kunde en del lyckas nå en bärgad ställning därute. En hel del kunde efter några år vända hem med sparade dollar men för många blev tillvaron därute

bister och deras vidare öden där aldrig kända. Betesknande kan vara att an-
-föra ett par rader ur ett brev, som min moder på sin tid fick från en avlägsen
släkting därute och med vilket han för alltid avbröt kontakten med hemlandet.
Där stod sålunda bland annat=

.....Jag var fattig och blev rik men har åter blivit -fattig.....

Härhemma förblev under tiden inte heller utvecklingen stillastående. Järn-
-vägarna började dragas fram över slätten. Malmö - Ystad-linjen, "grevebanan",
var den första, näst efter stambanan. Och därefter följde den ena efter den andra.
Den stora betydelse för bygdens folk, som följde härav, visade sig snart. Det blev
lättare kontakter mellan städernas och landsbygdens folk. Landsbygdens isolering
bröts. Sedan sockertillverkning av vitbetor nått förbi experimentstadiet, på åttio
talet, byggdes sockerfabriker på olika ställen. Och sedan bönderna allt mera allmänt
kommit att ägna sig åt betodling, inträdde ett ekonomiskt uppsving, som gångna
generationer aldrig fått vara med om. Driften av sockerfabrikerna krävde mycket
folk, särskilt första tiden. Och järnvägsbyggena gävo arbete åt många. Det all-
-männa ekonomiska uppsving, som följde, kommo alla på landsbygden, ej minst arbets-
-folket, till godo. Den över hela linjen starkt avancerade tekniken gjorde landvin-
-ningar överallt, så även för lantbrukets vidkommande. Skördemaskiner, självbin-
dare, m.m. kommo allmänt i bruk. Den under första världskriget så gott som
framtvingade elektrifieringen minskade ytterligare det omständliga, tidkrävande
manuella arbetet på gårdarna. Härigenom kunde uppstå bekvämlighet och trivsel,

vilket fick sin stora betydelse, ej minst för landsbygdens husmödrar och deras hjälpredor.

Vad nöjeslivet beträffar så kom det också att följa med i den allmänna utvecklingen. Överallt skönjdes tydligt den nivellering, som inträtt och som fortgår och vilken kommit att på relativt kort tid helt i grunden förändra samhällets struktur.